

УКРАЇНЬСЬКА ПОШТА В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ЄЛИЗАВЕТИ ПЕТРІВНИ (1741-1761 рр.)

У статті розглянуто розвиток української пошти в період правління Єлизавети Петрівни. Досліджено питання влаштування нових поштових установ і трактів на території України. Особлива увага приділена імператорському указу 1755 р. щодо врегулювання поштової служби.

Ключові слова: пошта, поштові тракти, поштові установи, швидка гоньба, ямщики.

В статье рассмотрено развитие украинской почты в период правления Елизаветы Петровны. Исследованы вопросы устройства новых почтовых учреждений и трактов на территории Украины. Особенное внимание уделено императорскому указу 1755 г. по урегулированию почтовой службы.

Ключевые слова: почта, почтовые тракты, почтовые учреждения, скорая гоньба, ямщики.

The development of Ukrainian post during Elisabeth Petrovna reign period is examined in the article. The organisation questions of new postal establishments and roads on territory of Ukraine were researched. The heed is paid to the Emperor's decree of 1755 concerning the postal service settlement.

Key words: post, post road, postal establishments, dash, coachman.

Пошта є одним із головних показників торгово-економічного та культурного життя населення. Особливого значення вона набувала також у військові часи, відаючи пересиланням указів головнокомандуючих армій, листуванням військових службовців між собою та ін.

Історія розвитку поштових установ України почалася в середині XVII ст. і багата цікавими фактами і подіями, що заслуговують уваги сучасників. Стрімкого розвитку державні поштові установи отримали у період правління російського імператора Петра I, за якого була вперше створена польова пошта. В часи правління імператриці Анни Іоанівни пошта на території України не припиняла своєї діяльності і слугувала, в першу чергу, для потреб армії і для зв'язку з Гетьманщиною. Подальшого утримання і становлення пошта набула в період правління доньки Петра I імператриці Єлизавети Петрівни (1741-1761 рр.). Займаючись, у першу чергу, своїм особистим життям і блискучим життям царського двору, вона розуміла роль поштових установ для внутрішнього та міжнародного життя Росії. Значну роль вона приділяла питанням розвитку «пошти в Малоросії».

Питаннями розвитку та діяльності поштового зв'язку Російської імперії ретельно займалися дореволюційні дослідники О. Бжозовський [2], І. Козловський [5], Г. Максимович [6], М. Соколов [17], Н. Стороженко

[19], Д. Толстой [20], І. Хрущов [21] та ін. Але в своїх роботах автори, розглядаючи утворення, вдосконалення та розвиток поштової структури Російської імперії, не надавали належного висвітлення діяльності української пошти. Питання поштового розвитку України в період правління Єлизавети Петрівни не отримали належного висвітлення і в працях сучасних дослідників [1; 3; 8]. Саме цю прогалину намагається заповнити автор статті.

Початок урядових поштових установ у Росії та Україні було покладено Петром I: ним були влаштовані перші поштамти і поштові контори, утворене поштове управління з генерал-поштдиректором на чолі, якому були підлеглі поштові і ямські установи. У 1727 р. завідування поштами перейшло у підлеглість канцлерів [35, с. 233]. Нащадки Петра I по відношенню до пошт слідували більшою частиною по стезі, ним вказаній. Головна діяльність була направлена на повсюдне влаштування пошт. Декілька разів було підтверджено про влаштування правильних пошт від Москви через Калугу, Севськ і Глухів до Києва та інших малоросійських міст [2, с. 25].

При імператриці Анні Іоанівні були влаштовані пошти в Україні і прокладені поштові тракти до Криму, Азова і Києва [20, с. 223]. Закріплення окраїн складало одну із самих значних рис урядової діяльності в часи правління Анни Іоанівни. Україна, Оренбурзький

край, пониззя Дону були закріплені за Росією. Визнання гетьманства непотрібним, після смерті гетьмана Данила Апостола, зв'язувало центральний уряд з окраїнами, і цей зв'язок сам собою не міг існувати без влаштування поштових відносин [21, с. 64]. Головне управління над поштами, яке було розділено між Посольським і Ямським наказами, в 1722 р. було зосереджено у Генеральному поштамті, у підлеглих якого знаходився влаштований в 1717 р. поштамт у Санкт-Петербурзі та існуюча в Москві ще з 1711 р. Поштова експедиція. Але в 1727 р. головне управління пошт знову поділилося між Колегією іноземних справ і Ямським наказом. В 1758 р. воно поступило у підлеглисть до першої, і знову розпалося між цими двома установами [20, с. 224]. Це викликало серйозні незручності, які відбувалися поряд з урядовими поштами інших поштових установ, що були підлеглими Ямській канцелярії. Така подвійність у справах припинилася лише із скасуванням у 1772 р. Ямського відомства [35, с. 233].

В самій Україні пошта існувала ще за часів Богдана Хмельницького, але вона слугувала виключно для потреб Московської і місцевої адміністрації, а не для загального користування і утримувалася за рахунок населення [6, с. 67]. О. Шафонський в «Топографическом описании Черниговского наместничества» так описував українську пошту тих часів: «До прибуття в Малоросію П.О. Румянцева, крім Києва до Москви, ніде не було ніякої пошти. Для доставки із Петербурга і Москви в Київ, а по тій же дорозі в Глухів і Царград, листів, ходила пошта з нарочними козаками, для яких при Київській губернській канцелярії утримувалася рейтарська команда; внутрішнього листування для урядовців і приватних людей не було. Казенні листи відправлялися з нарочними козаками, які для того при генеральній, полкових і сотенних канцеляріях, під іменем стойчиків, з кінями утримувалися» [34, с. 161].

Таким чином, в Україні залишилася тільки пошта по Київському тракту, але і цією поштою, як писав П.О. Румянец Катерині II в доповідній записці від 18 травня 1765 р.: «Старшини одни только пользоваться могли, а общество никакого способа не имели» [11, арк. 20-20зв.].

В часи правління Анни Іоанівни уряд піклувався переважно про організацію пошт в таких місцях, де він вів війну. Не дивлячись на влаштування в Україні ординарної пошти та пошти для потреб населення, встановлення прогонних грошей та ін., в означених установах не було визначеної системи. Українська пошта в період правління Анни Іоанівни мала дві особливості: по-перше, поштова повинність довго не переводилася на гроші, оскільки потрібна була сама натуральна повинність, а не її грошовий еквівалент; по-друге, українська пошта даного періоду мала строго офіційний характер.

Із закінченням російсько-турецької війни (1735-1739) уряд Єлизавети Петрівни намагався «облегчить малороссийский народ от разных повинностей». У серпні 1742 р. вийшов указ, який, із поваги до «претерпенным в турецкую войну убыткам», забороняв без спеціальних подорожніх листів брати у селян безкоштовно підводи [9]; рівно на половину скоро-

чувалася кількість коней на кожному поштовому стані (до шести) [16, с. 69]. Указом наголошувалося, щоб «будь-якого чину проїжджаючи люди ніякої кривди нікому не чинили» [21, с. 73].

Разом з тим уряд запропонував за зроблений у майбутньому грошовий внесок організувати полкову пошту: «Якщо ж для регулярних полків, які стоять в Малій Росії, потрібно поштове спілкування, то самі полки повинні утримувати цю свою пошту наймом або драгунськими кінями, але аж ніяк козацьких і обивательських коней для цього не вимагати» [21, с. 73]. Але дана пошта влаштовувалася заради державних потреб, а для місцевого начальства, наприклад, для проїзду гетьмана, залишалися підводи. Насправді, дані укази не виконувалися [7, с. 36]. Більше того, з початком 40-х років XVIII ст. число коней на кожному поштовому стані збільшилося до 24, зроста й ціна на утримання кожного коня (до 25 руб). У Київському полку в цей час на чотирьох поштових станціях – Козелецькій, Семипольській, Козарській, Чемерській – перебувало 106 коней. На їх утримання потрібно було 2 650 рублів [33]. Судячи з листа І. Бібікова Київському архієпископу 1742 р., поштові кошти збирались з великими труднощами [32]. В 1761 р. підскарбій Гудович надав Сенату звіт про стягування різними чинами підвод та коней без надання подорожніх і виплати прогонів [15, с. 159].

Тому, заснування і цієї пошти не цілком задовольняло місцеве населення. Одним з перших кроків, що мали полегшити становище населення Лівобережної України, про що клопотав Кирило Розумовський, за правління Єлизавети Петрівни була відміна пошти. 21 травня 1742 р. Сенат на прохання генерал-прокурора постановив: «пошти, засновані (на українських землях – І.М.) під час Турецької війни, зняти, а утримувати лише одну – від Глухова до Київського тракту» [18, с. 620]. В 1755-1760 рр. онук гетьмана Івана Мазепи Григорій Карпович Долинський був «директором пошт, влаштованих за контрактом від Глухова до Києва» [1, с. 5].

Таким чином, в Гетьманщині залишилася пошта лише по Київському тракту, що з'єднувала Київ «з Петербургом, Москвою, Глуховом і Царгородом» [16, с. 69]. Для цієї пошти при Київській губернській канцелярії утримувалася «особлива команда, що називалася рейтарською» [34, с. 161]. Петро Румянец писав Катерині II у своїй доповіді від 18 травня 1765 р., що «старшини одні лише нею користуватися могли». А в офіційному листуванні часто доводилося користуватися нарочними кур'єрами. Даний спосіб зв'язку, крім того, що був нерегулярним, обходився досить дорого. За підрахунками поштового директора Якова Скоропадського, для пересилки лише одних державних пакетів нарочними «за один рік належало отримати (зі скарбу малоросійського – І.М.) більше 6 тис. рублів» [6, с. 68].

На середину XVIII ст. утримання станцій фактично перетворилося на «загальнонародну» повинність. Причому її виконання «натурою» все частіше замінювалося на грошовий «еквівалент». Так, «відомість» 1742 р. Лубенського полку зафіксувала, що мешканці так званих вільних військових маєтностей, «обрета-

ючіся под ведомством сотенных того полку ратуш, отбывают общенародные повинности по силе высокомонарших указов налагаемые на них, а именно: дачу на консистентов и компанейцов, в главную полевую аптеку, состоящую в Лубнах, выстачением дров в оную ж аптеку исправляют, да на чиновники и служители полковые и сотенные, и на почту, содержащую в Нежинском полку денежно...» [4, с. 170]. Рангові посполиті Київського полку забезпечували станційних коней фуражем [22].

Не поминуло це й козацтво. Так, сотники та сотенна старшина Чернігівського полку скаржилися на ім'я Єлизавети Петрівни 1744 р., що тамтешні власники маєтків змушують підпомічників виконувати всілякі «мужніе тягости», «роботи», «дачі на почти денег», підводи тощо. Причому підводи, коней і фураж ті брали «гвалтом», тобто – силоміць [4, с. 170].

З огляду на це, в 1746 р. був виданий наказ Генеральної військової канцелярії про впорядкування видання поштових коней і оплати подорожніх [24]. Також вимагалось надавати поштовим доглядачам підводи і коней кур'ерам за подорожніми, виданими київським генерал-губернатором [25]. Інколи робився виняток, і козаків на вищому рівні звільняли від всіх повинностей, «служб» на кілька років, якщо ті тільки-но переселилися в Гетьманщину «из полских мест» (малася на увазі Правобережна Україна в складі Речі Посполитої) [23].

Крім влаштування полкової пошти, до років правління Єлизавети Петрівни відноситься заснування так званої «фруктової пошти». 20 липня 1744 р. був виданий імператорський указ про влаштування особливої пошти через козацькі містечка і Слобідські малоросійські полки для перевезення із Астрахані до царського двору фруктів. Указом на даному поштовому тракті на кожному стані слід було поставити по шість підвод з людьми і по одному солдату. До указу додавався розклад поштових станів.

Друга «фруктова пошта» була прокладена від Константинополя до Києва – на Острогжськ, Богодухів, Ахтирку, Гадяч, Лохвицин, Прилуки, Єдлунівку і Бровари [21, с. 73]. Такі пошти працювали регулярно впродовж всього правління Єлизавети Петрівни.

Для врегулювання поштових відносин і безперервного перевезення кореспонденції і проїжджаючих, імператриця велику увагу приділяла оплаті прогонних грошей в Україні. 26 червня 1749 р. був виданий указ, за яким в Україні по київському тракту, де були влаштовані пошти, крім кур'ерів, які відсилялися з Москви або Києва, нікому іншому поштових коней і підвод безкоштовно не давали, навіть кур'ери мали сплачувати за поштові підводи прогонні гроші. В указі наголошувалося, щоб ніхто з проїжджаючих поштовим людям кривди не чинив і лишніх підвод не вимагав. За визначенням військової генеральної канцелярії на кожній поштовій станції мали утримувати по шість поштових коней [14, арк. 693].

В 1752 р. була встановлена загальна поштова такса «по одному грошу з золотника» за пересилання листів по всім поштовим трактам, а саме: по Астраханському, Сибірському, Белгородському, Київському і Смоленському [21, с. 75].

В цьому ж році був відновлений поштовий тракт від Москви до Києва, на якому поштові стани існували у Глухові, Королевці, Батурині, Борзні, Козельці і Києві [12, арк. 122-122зв.]. Весь тракт становив 852 версти [21, с. 76].

Але не дивлячись на повсюдне влаштування поштових станів в Україні, за часи правління Єлизавети Петрівни, пошта часто губилася або приходила з великим запізненням. Про це говорять архівні документи. Так, у квітні 1752 р., був надісланий рапорт із ландміліцейського управління на ім'я Кирила Григоровича Розумовського про знайдення втраченого важливого пакету з полковими звітами, відправленого в Гадяцький полк із полтавської поштової установи 25 березня, який був прийнятий полковою старшиною не в Гадячі, а в Глухові 5 квітня, після чого був відправлений до місця призначення. Таким чином, пакет був доставлений з великим запізненням і не був позначений в поштовій книзі. Слідство виявило, що пакет був відправлений із Полтави Андрієм Драгобом, далі він опинився в Глухові, пройшов через Українську лінію, Белгородський полк і ніде не позначався. Пакет шукали, пропонуючи винагороду. Утримувач бєлевської пошти зізнався, що на наступний день 26 березня він отримав три пакети й передав їх драгуну бєлевського полку Євдокиму Онуфрієву, про що знову ж таки не записав у поштову книгу. В результаті, пакети були переплутані і доставлені до місця призначення з великим запізненням. Винні, які були виявлені ландміліцією, були взяті під охорону і покарані особисто К. Розумовським [10, арк. 1-4]. Такі випадки через недбалість поштарів були непоодинокими, але уряд боровся з цим різного роду покараннями: биттям батогами або ж сплачуванням штрафів.

В 1753 р. утримання пошти було знято з населення, – воно тільки вносило потрібні суми до Генеральної скарбової канцелярії, яка вже від себе проводила всілякі витрати на утримання пошт [15, с. 158]. Збором надходжень керував генеральний підскарбій Я. Маркович [4, с. 170]. Тоді ж Київська губернська канцелярія видала наказ «Про утримання в справності мостів і шляхів на тракті від Москви до Києва». Значна відповідальність у цій справі була покладена на Київський магістрат [26]. Саме він керував у 1753-1760 рр. будівництвом і ремонтом мостів через Дніпро, гребель, шляхів і перевозів навколо міста. Залучались до цього і місцеві монастирські піддані. Одночасно ремонтувалися шляхи в Києві [27; 28; 30; 31]. Від сплати прогонних, які до 1770 р. сильно зросли (до 3 руб за версту), ніхто не звільнявся. Хоча, траплялося, для знатних подорожуючих, особливо із високопоставлених російських чиновників, робилися винятки із загальної правила. Отже, поштова повинність, яка почалася в якості повинності і до того ж натуральною, потроху перейшла у регалію, але в регалію не Генерального скарбу, а російської скарбниці, що трапилося вже після падіння гетьманату [15, с. 162].

До років правління Єлизавети Петрівни належить важливий Указ про справи Ямської канцелярії, прийнятий 13 листопада 1755 р. [13, арк. 1-53]. Указ містив 73 пункти, які стосувалися всіх поштових

трактів у губерніях, провінціях і містах Російської імперії і Україні, зокрема. За указом, на всіх поштових станціях у губерніях, провінціях і містах, ямські утримувачі і поштарі мали тримати наготові ямських коней для губернаторів і воєвод (п. 1). Ямським утримувачам і ямщикам, замість жалування, вста-

новлювалися прогонні гроші (п. 2). Поштові підводи мали видавати тільки за подорожніми і платити за них прогонні гроші (п. 3).

Новим у поштової службі, згідно з указом, було визначення рангів чинів, за якими належало видавати визначену кількість ямських підвод (п. 4) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Реєстр про те, по скільки видавати ямських підвод нижче визначеним чинам (згідно з рангами)¹

№ з/п	Звання рангів	К-сть підвод	№ з/п	Звання рангів	К-ть підвод
1	Генерал-фельдмаршалу Генерал-адміралу Державному канцлеру	По 20	6	Полковникам Колезьким радникам Обер-секретарям у Сенаті Іншим чинам у ранзі полковника	По 5
2	Архієреям при Синоді Сенаторам Генералам Тасмним дійсним радникам Обер-маршалу Іншим чинам у ранзі генерала	По 15	7	Підполковникам Надвірним радникам Обер-секретарям у колегіях Майорам Секретарям у Сенаті Обер-комісарам Колезькому асесору Іншим чинам у рангах полковника і майора	По 4
3	Генерал-лейтенантам Віце-адміралам Тасмним радникам маршала Іншим чинам у ранзі генерал-лейтенанта	По 12	8	Капітанам Протоколістам у Сенаті Титулярним радникам Колезьким секретарям Іншим чинам у рангах капітана і капітан-поручика	По 3
4	Генерал-майору Колезьким президентам Статським дійсним радникам Дійсним камергерам Іншим чинам у ранзі генерал-майора	По 10	9	Поручикам Підпоручикам Іншим чинам у ранзі поручика	По 2
5	Бригадирам Капітанам Командирам Віце-президентам колегії Статським радникам Іншим чинам у ранзі бригадира	По 7	10	Прапорщикам Канцеляристам Іншим чинам в таких рангах і без них Двом драгунам Чотирьом солдатам	По 1

Отже, згідно з пунктом 4 Указу, для службових справ безкоштовно ямські підводи мали видаватися всім чинам, хто перебував у губернаторському і військовому ранзі. Інші проїжджаючі на ямських і поштових підводах за подорожніми листами у державних справах, мали сплачувати ямщикам однакові прогонні гроші (ст. 73). Крім підвод і коней, на населення покладалася повинність надавати для поштової служби з кожної виті² по 3 коня у весняно-літній період і по 15 коней – в осінньо-зимовий. Це, звісно, великим тягарем лягало на плечі населення.

Підводи мали відправляти без затримок (п. 5). Якщо губернаторські або військові службовці вимагали підводи для власних потреб, а не у службових справах, то вони мали сплачувати подвійні прогони (п. 6). Службовці, які відсилалися для огляду ямських станцій, мали брати по дві підводи безкоштовно (п. 7). Службовці колегії і канцелярії, які відсилалися для оголошення указів, могли брати безкоштовно по три підводи (п. 8). Іноземні особи не мали права користуватися ямськими і поштовими підводами без імператорського указу і підписаної Сенатом подорожньої (п. 9).

На всіх листах, які пересилалися, мала стояти державна печатка (п. 10). Цим пунктом був визначений

також день тижня, коли пошта мала пересилатися із Ямської канцелярії по київському тракту. Так, пошта із Москви до Києва пересилалася через Калугу в понеділок [13, арк. 44]. В містах, де були влаштовані ями, але не були влаштовані поштові двори, пакети пересилалися з нарочними кур'єрами (п. 11). Поштові контори могли приймати партикулярні (приватні) листи і посилки, крім цінних з оплатою вагових грошей (п. 12).

До згаданого пункту додавався табель пересилань партикулярних листів, посилок, за які стягувалися вагові гроші по київському тракту із Москви через Калугу до Києва із вказівкою поверстової оплати. Так, весь шлях із Москви до Києва складав 852 версти, за які стягувалося 5½ коп. за кожний партикулярний лист або посилку, а саме: від Москви до Калуги за 180 верст стягувалася 1 коп.; від Калуги до Лихвина за 30 верст – ¼ коп.; від Лихвина до Белева за 40 верст – ¼ коп.; від Белева до Болхова за 40 верст – ¼ коп.; від Болхова до Карачева за 70 верст – ½ коп.; від Карачева до Севська за 120 верст – ¾ коп.; від Севська до Глухова за 70 верст – ½ коп.; від Глухова до Королевця за 39 верст – ¼ коп.; від Королевця до Батурина за 44 версти – ¼ коп.; від Батурина до Борзни за 33 версти – ¼ коп.; від Борзни до Ніжина за 48 верст – ¼ коп.; від Ніжина до

¹ Складено за: РДАДА (Москва), ф. 342, оп. 1, спр. 83, арк. 41-43.

² Вить – територіальна одиниця, до якої входило 7 дворів, а в кожному дворі нараховувалося по 4 мешканця. Таким чином, на одну вить рахували 28 чоловік.

Козельця за 66 верст – ½ коп.; від Козельця до Києва за 72 версти – ½ коп. [13, арк. 50-51зв.]. На партикулярні листи також ставилася державна печатка (п. 13). Вагові гроші збиралися у Ямській канцелярії і у всіх поштових місцях (п. 14). Зібрані гроші відсилалися в Ямську канцелярію (п. 15). В кінці кожного року в Ямську канцелярію із всіх поштових місць надсилався річний звіт про збір грошей (п. 16).

Листи і пакети, які приходили на ім'я уряду, відсилалися з нарочними кур'єрами (п. 17). Пакети і посилки оберталися у полотно (п. 18). На всіх поштових станціях наказувалося утримувати коней для посилок оголошень указів і нарочних кур'єрів із Сенату, Колегії або канцелярії. Для цього на кожному поштовому стані київського тракту, який проходив через Калугу, мали утримувати по 6 коней (п. 19) [13, арк. 53].

В селах, де мали утримуватися поштові станції, корм для коней мали продавати по дійсним, а не підвищеним цінам (п. 20).

Укази та інші листи з реєстрами і номерами, які пересилалися в пакетах на всіх влаштованих поштах, мали перевозитися поштарями без будь-яких затримок і витрат у встановленні години у зимовий час по 10 верст, у літній – по 8, у осінньо-весняний – по 6 (п. 21).

Наступним пунктом поштовим провідникам суворо наказувалося доглядати, щоб за подорожніми листами їхали саме ті особи, які були в них указані (п. 22). Проїжджаючі особи на ямських і поштових підводах мали поводитися пристойно і ніяких кривд ямщикам не чинити (пп. 23, 25). Провідники мали охороняти ямщиків і багаж пасажирів, за будь-яку провинувони наказувалися батогами (п. 24). Проїжджаючим і поштарям заборонялося ганяти ямських коней без потреби (п. 26). На поштових станціях ямщики мали міняти коней (п. 27). Якщо пасажир на ямських або поштових підводах їхав не по встановленій головній дорозі, а по іншій, за проїхані версти він мав сплачувати у чотири рази дорожче (п. 28). Пасажири не мали права для свого задоволення примушувати ямщиків до довгої їзди та зупинок і брати лишні підводи (п. 29). За втрату пошти, відповідальність ніс поштар (п. 30). У військовий час, речі, які відсилалися із полків, мали відсилати завчасно на найманих підводах (п. 31). На ямські і поштові посади не дозволялося наймати малолітніх дітей (п. 32). Проїжджаючі особи не мали права тримати ямські підводи більше встановленого часу, а за додатковий час у Москві брали по 20 коп. за коня, в інших містах – по 10 коп. (п. 33).

Пункти 34-70 стосувалися організації ямських слобод у Росії, правила влаштування і утримання яких були такими самими, як і в інших місцях.

Наступні пункти Указу стосувалися розшуку біглих ямщиків і їхньої поведінки під час служби. Так, біглих ямщиків мали розшукати, відіслати спочатку в Ямську канцелярію для допиту і покарання батогами, а потім відправити на їхнє попереднє місце проживання. Якщо біглому ямщику не знаходили, то на його місце обирали достойного і давали йому для побудови двору, на покупку

коней та інші витрати 200 руб. (ст. 71). Якщо ямщик з'являвся на службу у нетверезому стані, і до того ж грав у карти, він, за ст. 72 Указу, мав бути покараний. На перший і другий раз його карали батогами на поштовому дворі, а в третій і четвертий – при всенародних зборах [13, арк. 1-53].

Отже, розглянутий Указ налагоджував організацію ямської і поштової служби, встановлював однакову плату прогонними грошима для всіх чинів, вимагав населення поставляти коней і підводи для ямської і поштової їзди, встановлював реєстр чиновників, які могли користуватися ямськими послугами у державних справах безкоштовно, а також регламентував правильну роботу поштових станів і розклад поштових днів. Увага приділялася також поведінці поштових службовців і проїжджаючих, яка мала бути бездоганною. Але даний Указ виконувався недосконало, про що ми знаходимо підтвердження в джерелах.

Так, 1 грудня 1756 р. був виданий наказ із Генеральної військової канцелярії про прискорення пересилання пошти [29]. 13 грудня 1759 р. був заслуханий у Сенаті імператорський указ, в якому говорилося, що *«багато людей їздять до новоявленого чудотворця Дмитрія у Ростов і Ахтирку, в проїзді вони чинять обивателям образи і беруть безкоштовно підводи, від чого ямщики і селяни розоряються»* [21, с. 79]. Даним Указом знову заборонялося чинити ямщикам кривду і брати безкоштовно підводи. В цьому ж році К. Розумовський скаржився у Сенат, що кур'єри, які відсилалися з поштою, не дивлячись на те, що це багатьма указами заборонено, возили з собою поклажу, *«і так іноді багато накладають, що самому сидіти немає де, а ямщику наказує прив'язувати себе мотузкою до візка. У проїжджаючого із Києва Василя Нелякаєва було два пакунки горіхів і третій з різними речами, та пляшка з якимось питтям»*. Гетьман висловив думку, що ямщики *«такі посилки беруть від монастирів та іншого звання людей за довільну для себе винагороду, а поштових коней приводять тим в крайню худобу і несвосчасне падіння»* [21, с. 80].

Такі випадки призвели до того, що 22 січня 1759 р. Єлизавета Петрівна видала наступний указ, яким встановлювалися прогонні гроші *«з золотника на сто верст»*. Ямська канцелярія мала приймати звіти про перевезення партикулярних листів, оплату прогонних грошей, які записувалися у прибуткову книгу. Новим і важливим в указі було встановлення оплати ямщикам та всім іншим ямським і поштовим службовцям грошима із фондів державної скарбниці [14, арк. 512-514].

Отже, в період правління Єлизавети Петрівни ми бачимо намагання уряду врегулювати ямську і поштову службу, яка відповідала, в першу чергу, потребам уряду і носила офіційний характер. Незважаючи на суворі заходи щодо влаштування поштових станів, населення, через свою відсталість і неписьменність, користі від цього не бачило і нерідко чинило опір прокладанню трактів. Прокладання маршрутів було б благом для жителів за умов урядових витрат на цю справу, клопотів про неї. Якщо ж вони знали, що їх будуть зганяти на роботи,

обкладати поборами, вони вдавалися до всіляких хитрощів, аби позбавитися від цих труднощів та переказати їх на плечі інших.

Штатів в поштовому відомстві ще не існувало: чиновники і службовці призначалися в поштові установи за потребою. Так як загальна кількість поштових установ в кінці першої половини XVIII ст. не перевищувала 20, то прийомом і видачею кореспонденції в багатьох містах завідували магістрати, ратуші, губернські канцелярії, довірені від місцевого

провінційного начальства особи і ямські керівники. Важливим нововведенням Єлизавети Петрівни було встановлення оплати ямським і поштовим службовцям грошима із фондів державної скарбниці. Встановлення прогонної оплати за ямські й поштові підводи і наполеглива вимога звітувати про стягування грошей у Ямську канцелярію, призвела в майбутньому до поповнення державної скарбниці.

Подальше врегулювання поштової служби належить вже до періоду правління Катерини II.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бизина В.Г. Из истории украинской почты (к 225-летию Киевского почтамта). – К.: [Б.в.], 2000. – 91 с.
2. Бржозовский О. Историческое развитие постановлений русского законодательства по почтовой части. – Казань: Изд. книгопродавца Ивана Дубровина, 1855. – 68 с.
3. Вигилев А.Н. История отечественной почты. – 2 изд. – М.: Радио и связь, 1990. – 312 с.
4. Гуржий О. Пошта гетьманщини в другій половині XVII-XVIII ст. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 6. – К.: Інститут історії України НАН, 2002. – С. 167-181.
5. Козловский И.П. Первые почты и первые почтмейстеры в Московском государстве. Опыт исследования некоторых вопросов из истории русской культуры во 2-й половине XVII века. – Т. I. – Варшава, 1913. – 536 с.
6. Максимович Г.А. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией. – Т. I. – Нежин: Типо-Литография насл. В.К. Меленевского, 1913. – 400 с.
7. Мордвинцев В.М. Государственные налоги и повинности монастырских крестьян Левобережной Украины в XVIII веке. – К., 1998. – 184 с.
8. Мухін В., Мороз В., Дюков П., Іванов В., Юрій В. Від гінця до Інтернету. Нариси з історії української пошти. – К.: [Б.в.], 2002. – 327 с.
9. Полное собрание законов Российской империи: Собрание 1-е. – СПб., 1830. – Т. XI. – № 8600.
10. Російський державний архів давніх актів м. Москви (далі – РДАДА), ф. 13, оп. 1, спр. 49.
11. РДАДА (Москва), ф. 13, оп. 1, спр. 93.
12. РДАДА (Москва), ф. 342, оп. 1, спр. 49.
13. РДАДА (Москва), ф. 342, оп. 1, спр. 83.
14. РДАДА (Москва), ф. 342, оп. 1, спр. 172.
15. Слабченко М.Е. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны. – Т. IV. – Состав и управление государственным хозяйством гетманщины XVII-XVIII вв. – Харьков: Государственное издательство Украины, 1925. – 329 с.
16. Слизькоух А. Заходи малоросійського генерал-губернатора П.О. Румянцева по реформуванню поштового зв'язку в Україні // Український історичний збірник. – Вип. 11. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 66-79.
17. Соколов Н.И. Неопубликованные записки и исследования по истории русской почты, хранящиеся в правительственных архивах и библиотеках // Почтово-телеграфный журнал. – 1901. – № 10. – С. 911-936; № 11. – С. 1005-1021.
18. Соловьев С.М. История России. – Кн. V. – М., 1965.
19. Стороженко Н.В. Реформы в Малороссии при гр. Румянцеве // Киевская старина. – 1891. – Т. 34. – С. 455-465.
20. Толстой Д.А. История финансовых учреждений России со времени основания государства до кончины императрицы Екатерины II. – СПб.: В Типографии Константина Жернакова, 1848. – 258 с.
21. Хрущов И.П. Очерк ямских и почтовых учреждений от древних времен до царствования Екатерины II. – СПб.: Изд. А.С. Суворина, 1884. – 87 с.
22. Центральний державний історичний архів України м. Києва (далі – ЦДІАК України), ф. 51, оп. 1, спр. 518. – Арк. 1.
23. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 1, спр. 732. – Арк. 1-1зв.
24. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 1370. – Арк. 1-2.
25. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 1484. – Арк. 1-3.
26. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 2257. – Арк. 1-2.
27. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 2261. – Арк. 1-4.
28. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 2751. – Арк. 1-2.
29. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 2798. – Арк. 1-2.
30. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 3385. – Арк. 1.
31. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 3386. – Арк. 1-2.
32. ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1, спр. 702. – Арк. 4-5.
33. ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1, спр. 1325. – Арк. 32зв.
34. Шафонский А.Ф. Топографическое описание Черниговского наместничества. – К., 1951. – 161 с.
35. Шедлинг М. Очерки по истории мировой почты. – Ч. 2. – Русская почта с древних времён до начала XIX века. – М.: Библиотека журнала «Жизнь и техника связи», 1926. – 255 с.

Рецензенти: Котляр Ю.В., д.і.н., професор, Чорноморський державний університет ім. Петра Могили;
Сінкевич Є.Г., к.і.н., доцент, Чорноморський державний університет ім. Петра Могили.

© Міронова І.С., 2010

Стаття надійшла до редакції 06.01.2010 р.